

CARME BATLLE
UNIVERSITAT DE BARCELONA

*Notícies sobre les biblioteques dels ciutadans
honrats de Barcelona (segles XIV-XV)*

«ESTUDIS CASTELLONENCS»
Nº 6 1994-1995, pp. 177-187

Quan fa uns anys estudiava les biblioteques dels barcelonins del segle XV en general,¹ comprovava la seva riquesa i relativa varietat i em preguntava si podien ser de nova formació o si, almenys en part, procedien de l'herència familiar, és a dir, del segle precedent. Amb la idea de completar el tema tornem ara a plantejar la qüestió a base de nous documents, que són alguns inventaris del segle XIV en els quals consten llibres.

Cal deixar de banda els ciutadans que arribaren a la categoria d'escriptors, com poetes i historiadors, posseïdors de llibres més especialitzats i per tant fora de la línia normal; ens referim a Romeu Lull, Geroni Pau, Gabriel Turell, etc. Els seus familiars i altres homes pertanyents a l'estament superior, inclosos juristes i alguns metges, tenien prou poder adquisitiu per formar la seva biblioteca particular malgrat l'elevat preu dels llibres, que limità la seva entrada a les cases barcelonines fins ben avançat el període següent, l'Edat Moderna. A l'època medieval la possessió de llibres té un prestigi social, a més de manifestar el desig de formació moral i intel·lectual o la curiositat i les aficions del propietari, per exemple la història o la matèria de Bretanya, que pertany al grup de les lectures d'entreteniment.

En aquest tema no es pot portar a terme cap treball exhaustiu per la manca de fonts que bàsicament són inventaris i encants, alguna vegada completats per un testament bastant explícit. Els inconvenients són l'escassa freqüència dels casos que requerien la confecció d'inventaris —deutes, usdefruit, tutoria— i la presència aleatòria de llibres en inventaris i encants,² on consta una descripció més acurada si el llibre té cubertes valuoses o si el notari és un home meticulós. L'escassetat d'aquests documents durant els segles XIII i XIV fa difícil esbrinar l'origen de les biblioteques privades barcelonines, que s'ha de situar a l'època de prosperitat de la ciutat, quan els veïns més rics comencen a interessar-se per la lectura, o sia en el moment que la llengua catalana es converteix en instrument literari i permet l'inici de la difusió d'obres escrites en aquest idioma, en pla, en vulgar o en romanç, com el defineixen en els documents. Naturalment el llatí era una barrera infranquejable per l'accés de la noblesa i del patriciat a la cultura. Tot i que estudiaven a l'escola o a casa,³ però el nivell de l'aprenentatge era baix i consistia només en uns coneixements rudimentaris suficients per desenvolupar activitats en els negocis

1 C. BATLLE, *Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV*, in «Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime», Éditions ADPF, París, 1981, pàgs. 15-34.

2 Molts encants i inventaris es troben en les obres de J.M. MADURELL I MARIMON, *Manuscritos trescentistas y cuatrocentistas*, «Hispania Sacra», IV (1951), pàgs. 401-464, y V (1952), pàgs. 165-179; *Manuscritos en català anteriors a la impremta (1321-1474)*, Barcelona, 1974, id. i JORDI RUBIO, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955, que citarem d'ara endavant de forma abreujada.

3 Sobre els mestres i les escoles vid. A. DE LA TORRE-J. RUBIÓ BALAGUER, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I. Preliminares (1289-1451)*, Universitat de Barcelona, 1971.

i en el govern municipal. Només alguns joves de les famílies benestants seguien estudis superiors per esdevenir eclesiàstics o per exercir l'advocacia. Per tenir una idea del nivell cultural dels homes de l'estament superior es pot comparar amb el de la cort i de la família reial. Era molt baix a l'època de Jaume I, l'obra del qual, el «Llibre dels fets», està pensada més per ser narrada que per ser llegida. És una gran aportació pel fet de ser escrita en català, però l'empenta decisiva en el desenvolupament de la nostra literatura durant el segle XIII la donà Ramon Llull. La seva gran obra repercutí en la creació i difusió de la cultura catalana al segle següent, durant el qual es formaren les primeres biblioteques privades dels ciutadans honrats, que adquiriren alguns dels escrits de formació de Llull.

Podem identificar els integrants de l'estament dels honrats gràcies a les llistes del Consell de Cent en les quals consten els seus noms en primer lloc, perquè en els documents notariais no posa res al costat dels noms fins ben entrada l'Edat Mitjana. En algun cas la identificació es fa difícil per no coincidir completament el nom i el cognom del propietari dels llibres amb els del jurat de la gran assemblea, per exemple Esteve Satorra i Jaume Oliver, morts vers 1400, no són jurats, però sí hi són altres amb el mateix cognom,⁴ que poden ser familiars seus. L'elevat cost dels manuscrits en limitava l'adquisició a un grup social benestant i era el factor determinant de la formació de biblioteques privades més aviat exigües integrades per un nombre variable de volums que oscil·lava entre mitja dotzena i més de quaranta, com ja els tenia el jurista Guillem Eimeric vers 1300.⁵ Més endavant, de manera excepcional, el gran jurista Jaume Callís posseïa cent divuit volums el 1434,⁶ quan també en trobem alguns a cases menestrals.

Coneixem alguns preus de llibres en l'àmbit eclesiàstic del segle XIII: de 4 lliures barcelonines i mitja a 13 costaren els necessaris per la carrera del futur canonge Guillem de Banyeres abans de 1236; 7 lliures i mitja i la despesa pagà un altre eclesiàstic de la catedral de Barcelona a un escrivà copista per dos volums de les Decretals, un escrit de dia i l'altre de nit el 1261; 34 lliures pagaren a Girona el 1294 per unes Decretals i unes Constitucions dels papes Innocenci IV i Gregori IX.⁷

Més endavant sembla que els preus baixen lleugerament tant en llibres venuts a l'encant com en els encarregats a copistes.⁸

Deixant de banda el cost comprovem que la gent, quan es decideix a comprar algun llibre, en tria un de devoció. Així doncs, el primer esment d'un llibre en l'inventari dels béns d'un honrat de Barcelona el trobem el 15 d'octubre de 1290 en el que féu fer el tutor dels fills de Bernat Durfort i Berenguera de Granada, difunts; després va vendre part dels objectes en un encant públic. Entre les robes i les joies, que no foren venudes per mitjà del corredor jueu, consta un llibre d'oracions, sense cap més indicació,⁹

Pocs anys després, exactament el 1303, podem localitzar la primera biblioteca d'un barceloní de categoria, Pere de Sant Climent, pertanyent a un important llinatge de Lleida.¹⁰ Ell s'havia establert a la capital per la seva vinculació a l'administració reial en la qual arribà a ser batlle general de Catalunya. A casa seva, un edifici amb torres situat al carrer de l'Estany, la seva vídua, que féu fer l'inventari com a tutora dels fills menors d'edat, hi trobà els llibres del difunt desats dins d'una caixa amb peus esmentada just abans, com era costum. Malauradament no es descriuen tots, ja que un consta així: «Item quendam librum de papiro cum cohopena de pergamenno», i no sabem si pertany a la biblioteca o és dels comptes referents al seu càrrec, o simplement es tracta d'una badada de l'escrivà autor de l'inventari.

4 MADURELL, *Manuscrits en català*, nº 13 i 16.

5 Comentem la biblioteca del jurista Eimeric (C. BATLLE, *La biblioteca del canonge Colom, fundador d'un hospital de Barcelona vers el 1219*, in «Miscel·lània Aramon i Serra», II, Barcelona, 1980, pàgs. 49-51).

6 J.M. MADURELL, *Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 33 (1963), pàgs. 539-607).

7 J. MAS, *Notes documentals de llibres antics a Barcelona*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», VIII, nº 59 (1915), pàgs. 161-165.

8 Aportem dades a «La biblioteca del canonge Colom» ja citada, pàg. 46 i a l'estudi citat a la nota 1, pàgs. 16 i 17.

9 C. BATLLE, *La casa i els béns de Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona, a la fi del segle XIII*, «Acta/Mediaevalia», 9 (1988), pàg. 42.

10 Inventari dels béns de Pere de Sant Climent que té algunes línies borroses (Arxiu de Sant Genís de Vilassar). Agraïm la notícia del document a Joan J. Busqueta, i la identificació d'Algazar al prof. Joan Vernet.

Quant als llibres identificats el primer és una Bíblia escrita «in pergamenis edulorum», i segueix un altre també escrit sobre pergamí i titulat «De regimine principum», és a dir l'obra d'Egidi de Roma (1247-1316), tan difosa entre la noblesa i el patriciat, però uns anys més endavant; també podria tractar-se del llibre de Sant Tomàs. Ens interessa destacar la possessió dels Furs d'Aragó en pergamí, perquè la majoria són llibres de medicina sense descripció: un escrit en pergamí sense cap més indicació que ser de medicina, un de petit de medicina també de pergamí, un altre de petit que també ho era, i un de petit escrit en pergamí que començava així en vermell: «Epistola Algazar contra omnes infirmitates renum etc», o sia, dels ronyons, obra del famós Jazzar, metge jueu del segle X.

No sabem com aquest grup de llibres i els altres definits com «libros de phisico» —trobat vora l'estable—, tots tan especialitzats, havien arribat a mans del ciutadà; potser eren part de l'herència d'un parent metge. A més hi havia un volum misteriós: «quendam Redericum scriptum in pergameno», que podria ser un llibre de dret canònic o l'obra de Rodericus Cerratensis «Santoral», o la història de Rodrigo Ximénez de Rada. És molt difícil, però ens podem fer l'il·lusió de trobar en poder de Sant Climent obres especials, fins i tot d'autors contemporanis. En efecte, segueix «quendam libellum qui dicebatur esse Contemplacione», que es podria identificar amb el «Liber contemplationis» de Ramon Llull escrit abans de 1277, fet que revelaria un interès especial o fins i tot una relació personal. Entre joies i pintes de vorí de la vídua s'hi trobava un llibret de pergamí en el qual hi havia «aliquantum de musica», i més endavant, entre estris de cuina i carns salades i altres aliments, uns llibres de comptes i uns llibres aràbics, potser també del grup de medicina, ben guardats en un armari. Després d'inventariar rocins, mules i bòtes de vi, és a dir, a l'estable o a la vora, l'escrivà esmenta uns llibres de gramàtica, un saltiri vell i els darrers llibres de físic: «unum Doctrinale —el d'Alexander de Villadei— et unum Ebrardum in pergameno —el Grecisme d'Éverard de Béthune— et actores quosdam in papiro et pergameno et unum psalterium vetus et quosdam libros in papiro de phisico», al costat de moltes escriptures de paper, tan llibres com papers solts amb comptes de la Batllia de Catalunya i altres que eren dins una senalla (coffino). En conjunt és un grup de llibres necessaris pels primers estudis i altres de diferents autors que no mereixen l'atenció de l'escrivà, que si hagués estat meticulós com d'altres del segle XV, hauria descrit bé els llibres i també algunes escriptures importants.

Entre les nombroses propietats del ric Sant Climent consta una finca anomenada de La Murtra o de Sant Martí, situada a la parroquia de Badalona, en la qual dominava una casa ben proveïda d'esclaus, estris de cuina, eines de treball de la terra, etc. Gairebé al final de l'inventari d'aquesta casa, o potser de la continuació del del domicili de Barcelona, entre escriptures privades, instruments, capbreus, contractes, albarans desats dins de caixes o cofres ferrats, s'hi troba un llibret de pergamí amb oracions i altres coses, sense precisar. Comprovem, doncs, l'existència de llibres bàsics d'estudi i d'altres religiosos, com serà normal a les cases bones de la ciutat dels anys següents, la presència del paper al costat del pergamí —fet que ajudarà a la difusió del llibre— i un conjunt de volums que podem definir com especialitzats: de medicina i aràbics d'una banda, i de l'altra els relatius a l'administració, és a dir, connectats amb el càrrec del propietari i que no es descriuen gens. Cal remarcar la possessió d'un llibret de música, que podria pertànyer a la mestressa de casa.

Una biblioteca més extensa i variada, i també d'uns anys posteriors, és la de Jaume Roure, ciutadà honrat pertanyent a l'oligarquia barcelonina almenys des de l'any 1307, data de la seva incorporació al Consell de Cent, on sempre consta en el primer grup de jurats i aviat en els primers llocs d'aquest nivell superior. També ocupà diverses vegades la més alta magistratura del govern municipal —fou conseller com a mínim en cinc ocasions¹¹ i potser per aquest motiu posseïa dos exemplars dels Usatges, en català i en llatí. A més el podem definir com un navegant perquè tenia unes taules de navegar, unes taules de navegar sobre fusta, és a dir, la «Tauleta de Marteiolo», estudiada per Joan Vernet, un mapamundi pintat sobre drap de canemàs, una carta de navegar i una altra vella i trencada, que devia ser la més utilitzada en els seus viatges, i unes obres més o menys especialitzades que no es troben a cap més inventari: «Liber tractans de planetis» —potser «De proprietare planetarum» de Ramon

¹¹ Jaume fou conseller quart el 1311 i 1317, tercer el 1321, segon el 1327 i 1331, i el trobem com a jurat del Consell de Cent de 1308, 1310, 1312, 1314, 1319, 1329 (J.F. BOSCA, *Memorial històric*, a cura de J. Sobrequès, Barcelona, 1977).

Llull—, «Liber in vulgare gallico de firmamento mundi» —potser el d'astrologia del jueu Ibn Ezra que fou traduït al francès—, «quodam opus quod dicitur Lunarium» —com un calendari semblant al de Bernat de Granollachs—¹² i «unum computarium veterem» (pot ser un àbac o un calendari).

Si bé Roure desava alguns dels llibres esmentats dins d'una caixa ferrada gran juntament amb el de «Vicis i virtuts» (la traducció de «Somme le Roi», de Laurent d'Orleáns), i el «Liber de cognitione Dei», per al seu ús personal tenia un escriptori petit encaixat i pintat, en la caixa del qual hi guardava més llibres: una Bíblia amb cobertes de cordovà, els Usatges en vulgar, dos llibres d'hores, el de la «Saviesa de Salomó», o sia els proverbis del rei Salomó, en llatí, i també «Verba d'En Cerverí», és a dir els proverbis o Llibre dels dictats de Guillem de Cervera o Cerverí de Girona. En una caixa amb peus plena de roba hi havia el «De summa Trinitatis», i en un cofre ferrat: 2 «Flores sanctorum» que gariebé no manca a cap inventari, una en romanç, i una en llatí, «Romancius de Lançalot» en francès vulgar, Usatges en llatí i l'«Epistolerius».

Roure no tenia gaires llibres religiosos, com hem vist, però encara hi podem afegir un «Evangelisterius» que tenia juntament amb un retaule amb figures de vorí en el cofre ferrat amb el signe heràldic de Roure; això fa pensar en la possible existència d'una cambra dedicada esporàdicament a capella a casa seva. No hi havia cap llibre de gramàtica, que apareixen sempre en els inventaris, al costat d'obres de formació: Roure només tenia les Faules d'Isop en català i els de «Vicis i virtuts» i de Cerverí ja esmentats. Potser algun dels llibres no descrits pel notari per ser «de poca valor» pertanyia a aquestes temàtiques.

El tercer dia després de l'enterrament de Roure fou el seu fill i hereu universal el qui manà començar l'inventari analitzat el 7 de setembre de 1340 en presència dels seus germans Francesc i Arnau i naturalment del notari.¹³ Arnau Roure, també ciutadà de Barcelona com el seu germà gran, rebé d'aquest l'esmentada Bíblia amb cobertes de cordovà, potser per complir la voluntat del pare.¹⁴

Tant de la fin del segle XIV com de la primera meitat del següent tenim notícies de llibres pertanyents a persones que ens és difícil de classificar dins la societat barcelonina perquè es troben vinculades al primer i al segon estament: Pere Girgós, mort el 1389, deixava vuit llibres entre els quals cal remarcar els romanços,¹⁵ i Antoni Cases, mort el 1448, tenia una biblioteca de 56 volums.¹⁶ Encara que Cases consta com a mercader i en el seu testament com a ciutadà de Barcelona, per la seva fortuna mereix pertànyer a l'estament dels honrats, i aquest argument serà decisiu pocs anys després quan alguns jurats del Consell de Cent foren obligats a seure en els bancs del primer grup a petició del partit de la Busca.¹⁷

Un cas interessant és el de la família dels rics mercaders Mitjavila dividida entre Barcelona i València, on el 1333 moria Joan de Mitjavila deixant una difícil herència al seu fill. Aquest hagué de fer inventari amb motiu del plet existent entre el difunt i el seu nebot Pere, el famós negociant del carrer Montcada, conseller de Barcelona, ambaixador del rei Perè, etc., al qual l'oncle devia molts diners. L'inventari esmentat, que forma part de la documentació del plet, inclou molts objectes i una col·lecció de 16 llibres, entre els quals cal destacar l'obra de Ramon Llull: «I llibre ab cubertes vermelles de per-

12 Edició facsímil de J. Rubió i Balaguer de 1948 i estudi de J. Chabàs i A. Roca, *El "Lunari" de Bernat de Granollachs*, Fundació S. Vives i Casajuana, Barcelona, 1985.

13 Arxiu de la Catedral de Barcelona, Bernat de Vilarrúbia, manual 13 (1314-1340), fols. 121 v-133, 2 d'octubre de 1340, inventari fet per Arnau Canyadell, escriptor jurat del notari Vilarrúbia. Citat per J.M. MADURELL, *Manuscrits en català*, n° 6.

14 J. MAS, *Notes documentals de llibres*, pàg. 459 cita l'època.

15 Girgós, domiciliat al carrer Regomir, posseïa 8 llibres: «Romanç de la plaga de cranch que Déus trameté sobre la gent», «Romanç en lo qual se recompten diverses ciutats e províncies de Coray (?)», «Romanç apelat de Mossèna Assan» que és en una biblioteca de 1423, «Godofré», sobre la croada, «Doctrinal» o gramàtica, «Flos sanctorum», «Històries Troyanes», de Guido delle Colonne en català i l'obra de mestre Guàrdia, que és un llibre d'estudi d'un autor del país (J.M. ROCA, *Inventari fet l'any 1389*, «Boletín Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XII, n° 98-99 (1928), pàgs. 306-316), Consta cap a la meitat de la llista dels jurats del Consell de Cent de 1379 quan encara no estaven separats honrats i mercaders (J.F. BOSCA, *Memorial*, pàg. 69). No s'han conservat els «Llibres del Consell» d'aquests anys.

16 C. CARRÈRE, *La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XVe siècle*, «Anuario de Estudios Medievales», 3 (1966), pàgs. 284-286 publica part de l'inventari, amb nombroses obres de F. Eiximenis, J.M. MADURELL, *Manuscrits en català*, n° 100 cita els llibres.

17 C. BATLLE, *Una familia barcelonesa: los Deztorrent*, «Anuario de Estudios Medievales», 1 (1964), pàgs. 472-473.

gamí de Evast e de Blanquerna», «Les Costumes de la mar» i els Furs de València. Suposem que foren venuts per pagar deutes o potser passaren directament a mans de Pere i del seu fill Jaume, ja ciutadà honrat. De tota manera en l'inventari dels béns d'aquest darrer, fet el 1372, només hi consten dos llibres religiosos.¹⁸

BIBLIOTEQUES FAMILIARS

Un dels escassos exemples de continuïtat en la possessió d'una biblioteca l'ofereix la família Gualbes, una de les pertanyents a l'oligarquia barcelonina durant segles, en un cas extraordinari de perduració des d'uns orígens caracteritzats pels negocis —draperia vers 1300— fins a l'ennobliment al cap de dos segles. La primera biblioteca coneguda és propietat de Bernat de Gualbes, mort jove a primers de setembre de 1338,¹⁹ quan el seu germà i hereu universal, Ferrer, es trobava absent per haver anat «a les parts d'Aragó». Un cop a Barcelona i seguint els consells del gran príncep Justinià sobre el benefici d'inventari, com consta a l'inici, encarregà la seva confecció al notari Bernat de Vilarrúbia, que no acabà la feina fins l'11 de setembre. Realment fou una tasca laboriosa perquè la casa del difunt i de la seva esposa Constança, situada al carrer Ample que també es anomenat d'En Marquet, estava molt ben proveïda. Com que hi havia de tot, entre les peces de la vaixela d'argent, arnesos, armes, joies, vestits luxosos, fins i tot uns bipartits, o sia de dos colors, hi havia algun llibre: el Gènesi, el Romanç de Tristany en francès, un «pro alimentis avibus prestandis» —potser de cetreria— i un altre titulat «Mi (forat) rimentorum sive morum» escrit en paper, no identificat.

Al cap de dos generacions, en la mateixa família però potser en una altra branca, un Gualbes també anomenat Ferrer posseïa una important i valuosa biblioteca. Es tracta d'un ciutadà honrat molt prestigiós pertanyent a l'oligarquia de Barcelona, que regia com a conseller en cap a la mort del rei Martí l'Humà; precisament la seva presència i actuació al costat del monarca moribund foren decisives, gairebé tant com el vot del seu parent micer Bernat de Gualbes a favor de Ferran d'Antequera en el Compromís de Casp.²⁰

A la seva casa del carrer Regomir, en una cambra dedicada a estudi, hi tenia els objectes de valor: pells, robes, ornaments litúrgics, que podrien indicar l'eventual ús de la cambra com a capella, i la biblioteca amb 50 volums, 35 en pergamí i 15 en paper, escrits en llatí, català i francès, la majoria —37— relligats amb cuir llis o repujat de diversos colors amb predomini del vermell, i alguns amb l'escut familiar; tal com correspon al prestigi del propietari. Els llibres no desentonaven en una casa decorada amb cortinatges històrics, luxosos tapissos flamencs, 5 retaules pintats i daurats, proveïda de vaixela d'argent, llits encortinats, etc., i dotada d'una «cambra pintada»; tot vibrant de colors.

En conjunt, la biblioteca representava un bon capital perquè molts dels llibres valien més d'una lliura, per exemple les «Històries Troianes» de Guido delle Colonne, escrit en llatí sobre paper, adquirides per 1 lliura i 5 sous a mitjans de 1417 a l'encant dels béns del canonge de la catedral de Barcelona Domènec Pons.²¹ Es comprèn que el propietari els tingués ben desats dins d'una caixa gran tancada amb clau. A part, entre els ornaments de la capella, hi havia el «Valeri Màxim» escrit en català sobre paper, és a dir la famosa obra titulada «Memorabilia» traduïda al català l'any 1395 per fra Antoni Canals, que també posseïen altres ciutadans i fins i tot la Casa de la ciutat.

Quan al contingut de la biblioteca, que procurem identificar, comprovem que és un conjunt molt tradicional i semblant al trobat en altres cases de famílies de la mateixa categoria dels Gualbes. La formació rebuda pels joves ve demostrada per la presència de llibres d'estudi, és a dir de gramàtica,

18 Son dos inventaris de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), estudiats per Víctor Hurtado en la seva tesi doctoral sobre aquesta important família del segle XIV.

19 ACB, Bernat de Vilarrúbia, manual 36, fols. 187 v-188 citat per J. MAS, *Notes documentals de llibres*, pàg. 458.

20 T. GARCÍA PANADÈS, *Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (h. 1350-1423)*, «Acta/Mediaevalia», 4 (1983), pàgs. 149-204.

21 La mateixa obra costà 2 lliures i 7 sous en un encant de 1432 (C. BATLLE, *Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona*, pàg. 16).

retòrica i de lectures morals: 2 exemplars en català de «Robert de Euro Medio sobre lo Cató», «Albertanus» —l'obra d'A. de Brixia o Brescia molt utilitzada a Catalunya—; 2 exemplars, en llatí i en català, de la «Summa de collationibus» de mestre Johannes Gallensis; diverses obres de Tulli Ciceró, «Retòrica vella», «De officiis», «De senectute»; el «Libre dels scacs», de Jaume de Cesulles O.P., el difós «De regimine principum» d'Egidi de Roma, l'inevitable «Flos sanctorum» de J. de Voràgine, «Test de sentències» destinat a Pau, fill del difunt i canonge de la catedral de Barcelona; «Tractat moral de VII vicis capitals».

Segueixen obres de contingut més concret, filosòfiques, teològiques i religioses: «Philòsofs», «La Metafísica» segurament d'Aristòtil, «Compendi de teologia» d'Alexander de Hales, «Les Ètiques» d'Aristòtil; 2 exemplars en català de Boeci «De consolació», «Compendium Theologisse Veritatis», «Primera part de Teulogia», de st. Tomàs d'Aquí, «Les flors de sent Agostí sobre la ciutat de Déu», «Decret», l'obra de l'Ostiense de dret canònic «Summa aurea», «Lo mestre de les sentències» (Pere Lombard).

Obres religioses són el llibre on hi havia «Oratio ad gloriosam Virginem Mariam», el «Soliloquium» d'Hugo de Sant Víctor i «De arra anime» del mateix autor, el «Libre de les meditacions de sent Agostí», Sermons, «Excitatorium mentis ad Deum» i «Stimulus amoris» de fra Bernat Oliver, «Libres sapiensials e los Evangelis e les Apístoles de sent Pau», «Abstinencia maior», «Saltiri ab los càntichs» o Ofici de difunts, «Saltiri feriat ab diverses Ymnes», «Libre dels officis dels sacerdots» de fra Albert Tirinensi O.P. compilat dels «Dits del frare de st. Tomàs d'Aquí», els «Set salms» tan difosos.

Al costat d'un llibre francès sense descriure i d'un enigmàtic «Dialogus... entre la un appellat Sortes, l'altra Raymundus», trobem obres de Francesc Eiximenis, una de les quals, «Regiment dels prínceps de les ciutats e de la cosa pública», era imprescindible per un conseller de Barcelona. També hi havia la «Suma de regiment» d'Arnau de Vilanova, una obra de Petrarca, un «Lucidari», que podria ser el de Benat Metge, obra perduda d'aquest escriptor —però la lletra és antiga—, «Tresors» en francès i la novel·la «De Paris e de Viana»; però l'obra més excepcional per a nosaltres i la joia de la biblioteca és el «Libre de les coses fetes per lo rey en Jacme appellat Sant», o sia la crònica de Jaume el Conqueridor, que potser Gualbes havia fet copiar de l'exemplar del palau reial.

La magnífica casa de Ferrer de Gualbes, llibres inclosos, passà a mans d'un fill del seu segon matrimoni, mentre que el seu primogènit, nascut del primer matrimoni, amb Violant Dusay, només rebia diners —la considerable suma de 1.000 lliures—. Aquest fill gran, anomenat Nicolau, exercí de canviador o banquer, que havia estat la professió tradicional de la família, i enllaçà amb Isabel Serra. Tot i que el fill d'aquest matrimoni, Miguel de Gualbes, fou cavaller i es casà amb Isabel Beneta Sesavaces el 12 de novembre de 1459, el seu nivell de vida es manifesta bastant baix en l'inventari fet a la seva mort el març de 1489.²² No posseïa ni pells ni teixits sumptuosos ni molt menys llibres, només una carta de navegar, que és l'únic element mínimament comparable, desada dins de l'escriptori. No manquen elements de prestigi, objectes sumptuosos, etc., però són tan vells i usats que donen la sensació de decadència general, circumstància familiar derivada segurament de les conseqüències de la guerra civil.

En general, podem constatar un desenvolupament cultural notable durant el segle XIV, que es manifesta especialment a partir de la cort reial al voltant de Pere el Cerimoniós i el seu primogènit. L'exemple d'un monarca apassionat per la història contribuï sens dubte a difondre aquesta afició com una moda que augmentà la curiositat de molts per la història del país i ajudà a afermar la consciència nacional. En aquesta línia es pot situar Ferrer de Gualbes, extraordinari posseïdor d'un exemplar de la crònica del rei Jaume. Un altre personatge vinculat a la monarquia i interessat per l'història és Ramon Desvall, ciutadà barceloní que exercí el càrrec de mestre racional de la cúria reial fins a la seva mort —abans de 1430—; a la seva biblioteca heretada per l'esposa hi havia «Historias romanas» en francès i les «Istories de Godofré de Bolló» sobre la primera croada, que ella no devia apreciar gens ja que decidí vendre'ls i els confià a un llibreter, de mans del qual la seva filla

22 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Inventaris.

Isabel Joana, esposa de Joan Llull també ciutadà honrat, els recuperà juntament amb altres tres no descrits.²³

Cal remarcar també l'ampliació del ventall de lectures pietoses com les vides de sants i del Crist, amb predomini de les de Job, Llätzer i Honorat, encara que perdura la famosa obra «Flos sanctorum». Continua igualment la influència de França, tant de la literatura del Nord amb els llibres de la matèria de Bretanya —Lancelot, el sant Graal i Merlí—, com de la del sud amb obres de Gai saber, potser d'origen provençal.

L'obra històrica més freqüent en els inventaris és de la Guido delle Colonne, «Històries Troianes», que tenia a casa seva Jaume Colom, mort el 1439,²⁴ juntament amb «La vida dels sants Pares», el Boeci, «Les Províncies» o sia «Llibre de les províncies e de les encontrades» de Marc de Perellós, «Evangelister», «De Filòsofs», «Vicis e virtuts» (de L. d'Orleáns), «Mellibeu e de sa muller Prudència» (són personatges de l'obra d'Albertano de Brescia «Liber consolationis et consilii»; el títol amb els personatges de l'obra es difon a França). Les «Històries Troianes» també es troben en poder de Galceran Carbó i després del seu fill Francesc a mitjan segle XV i de Francesc Sunyer senior, ciutadà honrat fill de mercader,²⁵ més endavant. La biblioteca d'aquest darrer, inventariada pel seu fill d'igual nom, incloïa unes lectures d'entreteniment bastant originals: «El testament de Bernat Serradell» de fra Bernat de Vinclera, la «Faula d'en Torrelles» que és el poema cavalleresc del noble mallorquí Guillem Torrella, el «Sant Gresal» i el «Merlí» al costat de títols més seriosos, com «Soliloqui» del Pseudo-Agustí, «La ciutat de Déu» de Sant Agustí, «Libre del gentil e dels tres savis» de R. Llull, «Thesaurus pauperum» de Brunet Llatí, «Breviari d'amor» de Matfré Ermengaud,²⁶ els habituals de J. de Gales i L. d'Orleáns i altres. Cal esmentar l'interès de Sunyer pels jueus que es fa palès en dos llibres: «Pere Alfonç», és a dir la seva obra contra els jueus traduïda al català, i «La disputa del bisbe de Jaent» de sant Pere Pasqual.

Un altre ciutadà, Jaume Setantí, demostrava afició a la poesia, ja que a casa seva tenia l'«Art de gaya sciència» i un de Virgili entre una dotzena de llibres.²⁷ En canvi no manifesta cap interès l'exigua col·lecció de mossèn Antoni Ros, fill de Ramon i cunyat de Guerau de Vallseca, que morí solter a mitjan 1476 deixant hereus els seus germans Jaume i Elionor de Vallseca. Són tres llibres escrits en català sobre paper: «Breviloqui», segurament l'obra de J. de Gales, cobert de cuir burell i amb 68 pàgines escrites, «Saltiri» de cuir lleonat i amb 59 pàgines escrites, i «De vicis i virtuts» de L. d'Orleáns cobert de cuir burell i amb 78 pàgines escrites. De tota manera, com que posseïa molts béns i finques i es dedicava als negocis ajudat per un majordom, l'inventari i l'encant fet davant la Llotja de mar ens ofereixen detalls interessants: al menjador hi havia un tinell i a la vora dels estables, a la planta baixa, hi tenia «estrado», és a dir una cambra amb una part entarimada per rebre visites, on tenia els tres llibres, que a l'encant foren comprats per En Benet llibreter només per 8 sous.²⁸

Com un altre exemple de continuïtat interessa especialment la valuosa biblioteca de Bertran Ramon Savall, inventariada a la seva mort el 21 de maig de 1486 a casa seva al carrer de la Mercè, ja que tot i ser un cavaller pertanyia a una important família de ciutadans honrats. En efecte, el seu pare, el ciutadà honrat Ramon, fou conseller diverses vegades i durant els enfrontaments amb la Busca formà part de consells reduïts i comissions de la Biga.²⁹ El seu avi, també anomenat Ramon (mort abans de 1416), fou poeta i amic de Bernat Metge i admirador de Francesc Eiximenis; per tant no sorprèn que

23 J.M. MADURELL, *Manuscritos trescentistas*, document n° 17.

24 J.M. MADURELL, *Manuscrits en català*, document n° 82.

25 Ibid., n° 83 i 115 de l'any 1459.

26 L'obra de Vinclera fou editada per A. Pacheco, Barcelona, 1971, i la de Matfré per P.T. Ricketts, Leiden, 1976.

27 L'inventari del 24 de desembre de 1466 inclou Homilies i Meditacions de St. Agustí, Salms, l'Evangeli de St. Mateu glossat, els Evangelis en català, Oracions de misses i Sermons, i «Albertà» en català, que també es troba en mans del ric A. Cases (vid. la nota 16). En canvi en el seu castell de Calonge no n'hi tenia cap (AHCB, Inventaris 1461-1470).

28 L'inventari fou fet dimarts 11 de juny de 1476 i l'encant durà uns dies des del 26 d'agost a càrrec dels corredors P. Basset i Fr. de Luna, que aconseguiren en total 70 lliures, 1 sou i 7 diners i cobraren per corredures 1 lliura, 2 sous i 4 diners (AHPB, Galceran Balaguer, leg. 6, Inventaris 1467-1520). Sobre la família Ros vid. C. Batlle, *Una família barcelonesa: los Torró*, in «Homenaje a S. Sobrequés Vidal», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII (1974-1975), pàgs. 208; id., *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, 1973, pàgs. 140-141.

29 Ibid., pàg. 169.

s'hagi conservat un dels seus llibres, precisament un d'Eiximenis que féu copiar i decorar amb el seu propi retrat. També s'ha conservat el retrat del conseller Biga en el famó retaule dels «Consellers» de Lluís Dalmau, malgrat que es perdé l'esbós encara conservat a casa seva en el moment de fer l'inventari de 1486. Entre els béns inventariats trobem una bona biblioteca de 37 volums, alguns molt luxosos (Biblia, Saltiri), fins i tot amb les armes del difunt cavaller en la caplletra, i una carta de navegar.³⁰

Predominen els llibres tradicionals: Valeri Màxim, «De officiis» de Ciceró en català, «Libre dels scachs», Boeci, «Istòries Troyanes», 2 exemplars d'«Albertanus Brixiensis», «Lansalot del Lach» amb miniatures, «Summa Philosophorum», «Liber amonicionis a Bernardo, abbate Clarevallis, sorori sue» ben conegut a Barcelona. Altres són més originals ja que no són freqüents a les altres biblioteques. Naturalment n'hi havia d'Eiximenis: «Libre de les dones»; un tractat d'astrologia en català, la versió catalana del «Comentari als VII salms penitencials», atribuït a Inocenci III, feta per fra J. Romeu O.P. a prec de Berenguer March, mestre de Montesa (1392-1409); la «Scala de contemplació», segurament la que fra A. Canals dedicà al rei Martí, la octava tragèdica de Sèneca, «Hugució» (Derivacions de noms), «Tresor» potser de Brunetto Latini, «De Vetula» d'Ovidi —potser el traduït en prosa catalana per Bernat Metge—, «Sidrach» sobre el rei Bochiús —el títol és «Fontana de Sciència»—, «Salut de l'ànima», «Art del ben morir» i un llibre de poesia en francès, que ens port servir per confirmar el coneixement d'aquesta llengua per part del cavaller, nomenat el 1464 ambaixador a Borgonya per Pere de Portugal, rei dels catalans.³¹

La mateixa característica —ser fruit de l'herència de diverses generacions— defineix la biblioteca d'Antoni Jaume Sapila, ciutadà honorat mort a mitjan 1492,³² ja que malgrat una data tan avançada tots els seus llibres, 76, són manuscrits, excepte una Bíblia impresa, i de tipus molt medieval. El més luxós és una Bíblia en català, que el notari autor de l'inventari va lliurar a la Inquisició per cremar-la, com totes les versions en vulgar dels llibres sagrats. El ric Sapila, descendent d'una antiga família hereva dels Benet el 1348,³³ posseïx lectures d'entreteniment com el «Merlí» en català i llibres de cavalleria, obres sobre el govern públic en l'aspecte teòric: «De regimine principum», d'Egidi Romà en llatí i en català, i «Johan Policrat», és a dir el «Polycraticus», de J. de Salisbury; i en l'aspecte pràctic: tres exemplars dels «Usatges» —un comentat per Narcís de Sant Dionís—, les «Ordinacions de la casa del rey d'Aragó» i la Crònica de Pere el Cerimoniós, que és un exemplar realment insòlit a les biblioteques barcelonines.

Al costat d'aquestes obres tan originals s'hi troben les tradicionals: llibres d'oracions, calendari de les festes religioses, Saltiri, gramàtiques i lectures de formació moral (Tobies, Ciceró, Valeri Màxim, «Candelabrum», «Les Parts» o rudiments de gramàtica); també el «Breviari d'amor» de Matfré Ermenegaud i tres col·leccions antigues de «Cobles» i «amb metres», que revelen interès especial per la poesia. Cal remarcar un grup d'obres més interessant: «Lo segon del Crestià», «Llibre dels Àngels» i «Doctrina compendiosa» de Francesc Eiximenis, «Summa de Collacions» o traducció del «Communiloquium» de J. de Gales tan freqüent a les biblioteques, «Medecina del cor» de Domenico Cavalca O.P fet traduir al català per la reina Maria, «De re militari» de Mateu Vegessi, «Istòria de Annibal e Cipió» potser la d'Antoni Canals, «Natura de animals» o bestiari, «Libre de Sant Patrici» o Viatge al Purgatori, Vides de sants (Bru, Cugat, Constança), «De Medicina» potser d'Arnau de Vilanova, «Doctrina pueril» de Ramon Llull, «De Manescalia» potser el «De cassa e de menescalia» que tenia Queralt el 1408³⁴ o el de Manuel Dieç, i «Diálogo de Pero Alfonso» contra els jueus. En conjunt és una biblioteca notable amb predomini d'obres catalanes, encara que també n'hi ha en llatí i en francès, ben representativa d'una família de l'oligarquia urbana.

30 RUBIÓ-MADURELL, *Documentos*, document nº 48.

31 C. BATLLE, *Las bibliotecas de los ciudadanos*, pàg. 19.

32 RUBIÓ-MADURELL, *Documentos*, nº 81. Fou jurat del Consell de Cent els anys 1481, 1484, 1487, com els seus parents Joan Benet, Bernat Joan, Miquel i Francesc que no arribaren a la conselleria, sí hi accediren Bernat, Joan i Bernat Sever (J. Vicens Vives, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, 3 vols., Universitat de Barcelona, 1936-1937).

33 J. PLANA, *Els Benet, Una família de mercaders barcelonins (primera meitat del segle XIV)*, in «La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana», annex I d'«Acta/Mediaevalia», 1983, pàgs. 53-66.

34 M. COSTA, *L'inventari dels béns del poeta Pere de Queralt*, in «Homenatge a R. Aramon i Serra», II, Barcelona, 1981.

NOTÍCIES SOBRE LES BIBLIOTEQUES DELS CIUTADANS HONRATS DE BARCELONA (SEGLES XIV-XV)

L'interès dels ciutadans més benestants per la cultura es manifestà primerament en el seu afany per aprendre a llegir i escriure i després en la possessió de llibres començant pels de gramàtica i els d'oracions, i seguint per lectures cada cop més variades. Fou posterior la dedicació d'alguns dels seus membres a les lletres, sobretot a la poesia, i encara més tardana és la inclinació dels ciutadans al col·leccionisme d'antiguitats, el màxim exponent dels quals, el jurista Joan May, serví al rei Ferran el Catòlic. Quant als llibres, alguns veritables obres d'art, veiem que reflecteixen les tendències pròpies de l'època i també la devoció i les preferències del propietari, encara que en general les biblioteques més tardanes són el resultat d'una tradició familiar. En alguns casos, per tractar-se de l'acumulació de diverses herències, reunien llibres de medicina o de dret que no interessaven directament al posseïdor, com hem vist en el cas de Pere de Sant Climent. Una continuïtat encara més accentuada i evident es dona en el sí de famílies dedicades a l'advocacia, com la dels Vallseca, però no podem tractar-les aquí, tot i que pertanyen a l'estament ciutadà de Barcelona, per manca d'espai.